

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 กับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

*นิก สุนทรชัย**

บทคัดย่อ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 มีหลักการสำคัญเพื่ออนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง และรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดมา และในขณะเดียวกันที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่ พุทธศักราช 2540 เป็นต้นมา ให้ความสำคัญในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ ให้ปวงชนชาวไทยมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดี โดยรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ ปลูกจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ถึงความเป็นไปได้ที่จะเอื้อต่อสภาพปัจจุบันที่มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นมากมาย ทั้งที่เป็นของเอกชน ของชุมชน อันเป็นแหล่งเรียนรู้และรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อเสนอแนะและแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อเป็นการสนับสนุนและมีส่วนช่วยให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและตรงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มุ่งคุ้มครองสิทธิชุมชนในการดำรงรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ : โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑ์ชุมชน

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ*

Abstract

Act on Ancient Monument, Antiques, Object of Art and National Museums, B.E. 2504 amended by Act on Ancient Monument, Antiques, Object of Art and National Museums (No 2), B.E. 2535 are key to conservation, protection and preservation of all historic monuments and art objects. In the same time, Since B.E. 2540, The Constitution of the Kingdom of Thailand focus on the rights and duties of people involving conservation, restoration of local tradition arts and culture. The State shall promote and support learning, awareness and dissemination of art and culture, traditions and local wisdom.

This Article aims to analyze Act on Ancient Monument, Antiques, Object of Art and National Museums, B.E. 2504 for possibility that current conditions are conducive to a local museum, which happens a lot. Both are privately owned community as a source of learning and gathering knowledge, local wisdom. To achieve the maximum benefits and meet the spirit of the Constitution aimed protecting community rights to maintain cultural traditions and to remain forever, this article also covers the suggestions and solutions to support and contribute the community, which have been involved in the management of local museum.

Keywords : Ancient Monument, Antiques, Object of Art and National Museum

บทนำ

แนวคิดเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ซึ่งวางรากฐานในสิทธิพื้นฐานในความเป็นมนุษย์ และเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในการร่วมมือระหว่างประเทศในการวางกรอบและหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ได้วางหลักการพื้นฐานในเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมในข้อ 27 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนว่า

" (1) บุคคลมีสิทธิที่จะเข้าร่วมใช้ชีวิตทางด้านวัฒนธรรมในประชาคมได้อย่างเสรี มีสิทธิที่จะพึงใจในศิลปะและมีสิทธิในความคืบหน้าและผลประโยชน์ทางวิทยาศาสตร์

(2) บุคคลมีสิทธิในการได้รับความคุ้มครองประโยชน์ทางด้านศีลธรรมและวัตถุอันเป็นผลที่ได้มาจากการประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ วรรณกรรมและศิลปะซึ่งตนเป็นเจ้าของ"[1]

[1]Article 27, *Universal Declaration of Human Right*

(1) Everyone has the right freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits.

(2) Everyone has the right to protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.

สิทธิทางวัฒนธรรมดังกล่าว จึงหมายถึงการที่บุคคลหรือชุมชนย่อมมีสิทธิที่จะใช้ชีวิตชื่นชม พึงพอใจในวัฒนธรรมของชุมชนหรือประชาคมของตนได้อย่างเสรี สิทธิทางวัฒนธรรมจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ที่ควรได้รับการรับรองและนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในนานาอารยะประเทศ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีบทบัญญัติที่สอดคล้องและรองรับสิทธิชุมชนทางวัฒนธรรมไว้ในมาตรา 46 โดยมีเนื้อความว่า

" บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ"[2]

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้มีบทบัญญัติที่สอดคล้องและสานต่อแนวทางของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 66 ความว่า

"บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน"[3]

เห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เน้นย้ำความสำคัญของสิทธิชุมชนและสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยให้หมายความรวมถึง ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ในการมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ แต่หากเราวิเคราะห์ถึงพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535[4] ยังไม่มีบทบัญญัติใดที่สอดรับกับหลักการสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชน เพราะยังคงบัญญัติถึงเรื่องโบราณสถาน ในหมวดที่ 1 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในหมวดที่ 2 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในหมวดที่ 3 กองทุนโบราณคดี ในหมวดที่ 4 การพักใช้และการเพิกถอนใบอนุญาต ในหมวดที่ 4 ทวิ และบทกำหนดโทษ ในหมวดที่ 5

หมวดที่เห็นได้ชัดคือในหมวดที่ 2 พิพิภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ยังคงเน้นการเก็บรักษา

---

[2] ราชกิจจานุเบกษา, *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2540) 10.

[3] ราชกิจจานุเบกษา, *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2550) 18.

[4] ราชกิจจานุเบกษา, *พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2535)

การอนุรักษ์โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ที่เป็นของรัฐ แต่ในขณะเดียวกัน หลักการที่จะสอดรับกับสิทธิชุมชนทางวัฒนธรรมคือการสนับสนุนส่งเสริมและให้ความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในการที่จะให้ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมอย่างเห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุด มิได้มีการกล่าวถึงแต่อย่างใด

ความสำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นสถานที่ที่จัดเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม โดยจัดแยกเป็นหมวดหมู่ให้ดูสวยงามเหมาะสมและให้ความรู้ด้านต่าง ๆ จากการศึกษาสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นสถานที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่น ทั้งยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจและร่วมกันดำเนินกิจการของท้องถิ่นเพื่อคนในท้องถิ่นเอง อันจำนำไปสู่ความร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่น สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการขยายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอันเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ สถานที่เก็บรวบรวมและสงวนรักษาสิ่งของเพื่อการศึกษาและให้ความเพลิดเพลิน ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ (2539 : 123-129) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ว่ามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์สถานทั่วไป[5] คือ

1. ท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มจัดทำและดำเนินการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงจะต้องเกิดจากความต้องการหรือเกิดจากการริเริ่มของชาวบ้าน บางแห่งอาจมีหน่วยงานภายนอกมาร่วมช่วยเหลือบ้าง แต่ชาวบ้านจะทำหน้าที่ในการจัดการ ดูแลรักษาและดำเนินการเอง

2. เนื้อหาที่นำเสนอ เป็นเรื่องราวของชุมชนในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน การทำมาหากิน ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นสำคัญ อาจมีการกล่าวถึงสังคมอื่นก็เฉพาะในส่วนที่ท้องถิ่นมีการติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับสังคมภายนอกเท่านั้น

3. มีความหลากหลาย พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละที่จะมีลักษณะพิเศษเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ช่วยลดทอนการหลงตัวเองและการดูถูกเหยียดหยามอันนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันของสังคม

4. เน้นความเรียบง่ายแต่มีความหมายต่อชุมชน สิ่งของที่จัดแสดงมีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า อาจเป็นศิลปวัตถุทางศาสนาที่ทางวัดเก็บรวบรวมไว้หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

---

[5] ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, *เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539) 123-129.

ประสิทธิ์ รัตนมณี (2553 : 50-55) ได้กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ศิลปวัตถุที่นำมาแสดงเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น โดยผู้คนภายในชุมชนเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ร่วมกันดูแลรักษา พร้อมกับการเป็นมัคคุเทศก์นำชมสำหรับคนต่างถิ่นที่มีโอกาสเข้ามาเยี่ยมชมและสิ่งที่นำมาแสดงภายในพิพิธภัณฑ์มีความสัมพันธ์ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมและวิถีชีวิตความเป็นมาของชุมชน[6]

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2548 : 28) ได้กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ชุมชน หมายถึง แหล่งหรือสถานที่รวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดี วัตถุโบราณ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ หรือเคยมีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ บ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณ รูปแบบทางศิลปะ สถาปัตยกรรม หรือประวัติความเป็นมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของชุมชนนั้น ๆ ที่รวมเรียกว่าโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี หรืออาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชน[7]

จากความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดจากความต้องการหรือการริเริ่มของชาวบ้าน โดยอาจมีการสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษาในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จากนั้นเมื่อดำเนินการจัดตั้งเสร็จแล้วก็ให้ชุมชนบริหารจัดการดูแลกันเอง ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ จึงทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้

ประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

1. เป็นกลไกสำคัญเพื่อการศึกษานอกระบบที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่น ในขณะที่การศึกษาในระบบหรือการศึกษาของรัฐศึกษาสิ่งที่อยู่ห่างไกลชีวิตประจำวัน การดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงช่วยให้เกิดความสมดุลทางการศึกษาอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ

2. อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยช่วยอนุรักษ์สิ่งของที่มีความหมายทางวัฒนธรรมไม่ให้กระจัดกระจายหรือสูญหายเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้

3. กระตุ้นให้เกิดสติปัญญาจากการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สืบทอดและสั่งสมกันมา ตลอดจนความรู้ที่เกี่ยวกับชุมชนอันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่คนในท้องถิ่นควรจะเรียนรู้ เพื่อรู้จักปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นหรือสังคม

---

[6] ประสิทธิ์ รัตนมณี, *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น วัดมุจลินทวาปีวิหาร การจัดการท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบัน* (ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2553) 50-55.

[7] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, *กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548) 28.

4. เปิดโอกาสให้เรียนรู้และทำความเข้าใจวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอันจะนำไปสู่ความเคารพในความแตกต่างภายในสังคม

5. ปลูกจิตสำนึกท้องถิ่น ความรักในมาตุภูมิ และปลูกฝังให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีรากเหง้าเป็นมาอย่างไร ตลอดจนเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตน

6. ก่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรม ที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน โดยทำให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวันคือสิ่งที่ต้องสงวนรักษาและนำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์

7. เกิดความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน อันนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็งมีศักยภาพที่จะดูแลตนเอง ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการร่วมกันดูแลและรักษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชุมชนไม่ให้ถูกทำลายหรือแตกสลาย อันเป็นความหมายของการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. เป็นรากฐานของการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวถือเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดจากพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้อันเป็นการช่วยลดภาวะการย้ายถิ่นของชุมชน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน สามารถจัดตั้งขึ้นได้อย่างอิสระเพียงแต่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบและประกาศต่าง ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องพิพิธภัณฑ์ที่กรมศิลปากรประกาศกำหนดขึ้น องค์ประกอบและขั้นตอนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มีแนวทางดังนี้

องค์ประกอบในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน เรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

1. ชาวบ้าน คือกลุ่มที่เป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์อย่างแท้จริง ถ้าคนในท้องถิ่นไม่มีความต้องการหรือไม่เห็นความสำคัญ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นก็เกิดขึ้นได้ยาก ชาวบ้านจึงมีความสำคัญมากที่สุด ทั้งในแง่เป็นแหล่งข้อมูลและที่มาของวัตถุที่จัดแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกลุ่มที่ต้องดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ให้คงอยู่ตลอดไป

2. ฝ่ายวิชาการ ทำหน้าที่ในการศึกษาวิจัยท้องถิ่น เพื่อที่จะได้เนื้อหาในการจัดแสดง คำบรรยายประกอบเรื่องราว ตลอดจนการกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ กลุ่มนี้อาจประกอบไปด้วยชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดี ได้แก่ พระสงฆ์ ครู อาจารย์ หรือนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น

3. ภัณฑารักษ์ ทำหน้าที่จัดทำทะเบียนวัตถุ ทำความสะอาดวัตถุ ซ่อมแซมวัตถุที่เสียหาย ตลอดจนคัดเลือกวัตถุที่จะจัดแสดง โดยประสานงานกับฝ่ายวิชาการ ในส่วนของงานภัณฑารักษ์นี้อาจอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายในท้องถิ่นที่มีความรู้เรื่องนี้

4. งบประมาณ ควรพิจารณาและดำเนินงานไปตามอัตภาพ ทำเท่าที่ทำได้ดีกว่าไม่ทำเลย เพราะพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นกระบวนการมีจุดเริ่มต้นแล้วไม่มียุติ แต่จะต้องค่อย ๆ พัฒนา อาจเริ่มต้นจากห้องเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ ขยายไป ไม่ควรมองว่าต้องสมบูรณ์แบบเลยทีเดียว สิ่งสำคัญคือการสร้างความเข้าใจแก่คนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อท้องถิ่น เมื่อ

เข้าใจแล้วท้องถิ่นจะให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นทุนหรือความช่วยเหลือในด้านต่างๆ

5. สถานที่จัดแสดง อาจเป็นสถานที่ที่จัดสร้างขึ้นใหม่ หรือ บ้าน ตึก โกดังเก่า ห้องเรียน วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือศาลาวัด ก็ได้ การใช้ศาลาวัดจัดพิพิธภัณฑ์นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากวัดจะเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมในอดีตและเป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว วัดยังเป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชนที่ชาวบ้านในอดีตมีศรัทธาไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชามากกว่าที่จะเก็บสะสมไว้ที่บ้าน

งามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 23-27) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ มโนภาพ "วัฒนธรรม" กับการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ดังนี้ การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมโดยตรง[8] ดังนั้น ถ้าเข้าในกรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมจะทำให้จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้สมบูรณ์มากขึ้น ส่วนแรก จึงควรทำความเข้าใจกับความหมายของวัฒนธรรมก่อนอื่น นักมานุษยวิทยาให้ความหมายวัฒนธรรมหลายอย่าง เช่น ให้ความหมายวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์ ความหมายเชิงบรรทัดฐาน ความหมายเชิงจิตวิทยา ความหมายเชิงโครงสร้าง และความหมายเชิงประวัติความเป็นมา เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมในความหมายเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึงวัฒนธรรมเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นมรดกทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นปู่ย่าตายายมาสู่รุ่นลูกหลานเหลนไปเรื่อย ๆ ดังนั้น การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรจัดแสดงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นต่างๆ ว่าชุมชนนั้นๆ มีประวัติความเป็นมาอย่างไรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่า ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตกทอดมาเป็นมรดกของสังคม แสดงให้เห็นการจัดระเบียบในแต่ละชุมชน และแสดงถึงแบบแผนการเรียนรู้และผลที่เกิดจากการเรียนรู้ในชุมชนต่างๆ ความหมายในเชิงประวัติความเป็นมาโดยมากหมายถึงระบบสัญลักษณ์ จึงควรจัดแสดงสัญลักษณ์ของชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อาจสรุปได้ว่า ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเล็กๆ ควรจัดแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม 3 ส่วนที่สำคัญในชุมชนต่างๆ คือ 1) วัฒนธรรมด้านเทคโนโลยี 2) ด้านการจัดระเบียบสังคม และ 3) ด้านระบบความเชื่อ

ขั้นตอนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมของชุมชน

จุดเริ่มต้นที่สำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือความพร้อมที่เกิดจากความต้องการของชุมชน พิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงต้องเกิดจากความกระตือรือร้นของชาวบ้านที่จะเห็นพิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นจริง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวิจัยข้อมูลท้องถิ่น

ท้องถิ่นมีเรื่องราวที่น่าศึกษาค้นคว้าอยู่มาก ดังนั้น ควรมีการกำหนดหัวข้อ เรื่องและขอบเขตของเรื่องที่จะศึกษา ซึ่งต้องเป็นเรื่องที่

[8] งามพิศ สัตย์สงวน, *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 5, 2543) 23-27.

สามารถให้ความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นแก่ผู้ชมเป็นอย่างดี โดยทั่วไปควรศึกษาเรื่องหลัก ๆ เป็นอย่างน้อย 4 เรื่องคือ

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้แก่การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่

2. การดำเนินชีวิตของชุมชน ได้แก่ การทำมาหากิน การศึกษาอบรม การแต่งกาย บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ เป็นต้น

3. ศาสนาและความเชื่อ ได้แก่ พิธีกรรมประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น

4. ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน เช่น ลักษณะครอบครัวและระบบเครือญาติ การอบรมเลี้ยงดู การแบ่งงานกันทำ เป็นต้น

การค้นหาข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์บุคคลภายในชุมชน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่มานาน พระนักปราชญ์ภายในชุมชน บุคคลเหล่านี้สามารถเล่าเรื่องราวในอดีต ความเปลี่ยนแปลง ทำให้เห็นภาพเคลื่อนไหวของชุมชน นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกเหนือจากการสัมภาษณ์แล้ว ยังสามารถค้นคว้าข้อมูลได้จากตำรา วรรณกรรมพื้นบ้านและเอกสารท้องถิ่นต่างๆ

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุ

การจัดทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุสามารถเริ่มดำเนินการได้ทันทีหลังจากตกลงใจที่จะจัดทำพิพิธภัณฑ์และทำคู่ขนานไปกับการศึกษาวิจัย ซึ่งจะมีประโยชน์ในการมองหาวัตถุที่สัมพันธ์กับเนื้อหาและยังช่วยให้การกำหนดเนื้อหาง่ายขึ้น การจัดทำทะเบียนเป็นขั้นตอนที่ใช้เวลามากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปริมาณสิ่งของและเป็นขั้นตอนที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีวัตถุใหม่ ๆ เข้ามาสู่พิพิธภัณฑ์อยู่เรื่อย ๆ ก่อนจะมาทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุ

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดเนื้อหา และการทำบรรยายเรื่องราว

ให้พิจารณาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยทั้งหมด ประกอบกับวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ว่าอะไรคือลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อนำเสนอเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์ เช่น

1. วิถีชีวิตชาวบ้าน
2. สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ดนตรีท้องถิ่น เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 5 การคัดเลือกสิ่งของที่จัดแสดงตามเนื้อหาที่กำหนด

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้พิจารณาดูว่า วัตถุชิ้นใดให้คำอธิบายหรือมีความหมายที่จะช่วยส่งให้เนื้อหามีความสมบูรณ์ได้มากที่สุด วัตถุชิ้นนั้นอาจมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ การศึกษา หรือ "มีค่าควรเมือง" อันนำความภาคภูมิใจมาสู่ชุมชน ซึ่งการที่จะรู้ว่าวัตถุชิ้นใดบ้างที่มีคุณค่าเหมาะสมหรือควรแก่การนำมาจัดแสดงต้องอาศัยการศึกษาและทำความเข้าใจท้องถิ่นเป็นอย่างดี

ขั้นตอนที่ 6 การจัดแสดง

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะต้องให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมในทุกเพศทุกวัยและ

ทุกระดับการศึกษา การจัดแสดงจึงต้องสามารถดึงดูดให้ผู้ชมสนใจ ติดตามหรือต้องการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป ดังพอจะมีแนวทางของการจัดแสดงสรุปได้ดังนี้คือ

1. เน้นความหมายของสิ่งของ สิ่งของที่จัดแสดงไม่จำเป็นต้องมีราคาค่างวด หากแต่มีคุณค่าในทางสติปัญญา หรือคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

2. สะท้องสภาพปัญหาของท้องถิ่น การจัดสิ่งของวัตถุต่าง ๆ อาจมีเรื่องราวที่สะท้อนปัญหาของท้องถิ่น เช่น การทำมาหากิน สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การย้ายถิ่น เป็นต้น

3. มีชีวิตชีวา ในการจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ถ้าวางไว้เฉย ๆ ดูไม่มีชีวิตชีวา หากมีการเปิดเทปเสียงบรรยาย หรือเสียงเครื่องดนตรีประกอบวัตถุที่เป็นเครื่องดนตรีหรืออาจนำเสนอในรูปแบบอื่น ๆ ได้อีกตามความเหมาะสม

4. ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดแสดงอย่างสม่ำเสมอ พิพิธภัณฑ์ที่ไม่มีความเคลื่อนไหวและไม่มีการเปลี่ยนแปลงการจัดแสดง ผู้เข้าชมส่วนมากเมื่อไปชมแล้วก็ไม่อยากย้อนกลับไปชมอีก จึงควรมีการปรับเปลี่ยนของที่จัดแสดง นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมในรูปแบบที่แตกต่างหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี เช่น การจัดนิทรรศการ การสัมมนา อบรม จัดพิมพ์เอกสารเพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้เข้าชม ที่สำคัญควรมีกระบวนการแก้ไขอันเกิดจากคำติชมของผู้ที่มาชมและจากการติดตามความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ

ขั้นตอนที่ 7 การจัดการ /ดำเนินงาน

เมื่อพิพิธภัณฑ์เปิดดำเนินงานแล้ว สิ่งที่จะต้องคำนึงต่อไปคือจะทำอย่างไรให้ดำรงอยู่คู่ชุมชนต่อไป พิพิธภัณฑ์ก็เช่นเดียวกับองค์กรหรือสถาบัน จำเป็นที่จะต้องมีผู้เข้ามาทำหน้าที่ในการจัดการหรือบริหารพิพิธภัณฑ์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ กลุ่มบุคคลดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของคณะกรรมการที่ประกอบไปด้วยผู้นำชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น พระสงฆ์ ครู ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น และอาจมีกรรมการที่ปรึกษาอันได้แก่ นักวิชาการ ข้าราชการท้องถิ่นที่สามารถสนับสนุนกิจการของพิพิธภัณฑ์ในด้านต่าง ๆ เช่น เงินทุน สาธารณูปการ ความรู้เรื่องกฎหมาย เป็นต้น

ปัญหาในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ในสภาวการณ์ปัจจุบัน หากหน่วยงานของรัฐมีการสนับสนุนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นมา เช่น ในชุมชน หรือในวัด โดยรวบรวมโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่มีในท้องถิ่นขึ้นทะเบียนไว้ให้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ โดยให้อำนาจชุมชนในการดูแลพิพิธภัณฑ์ โดยรัฐบาลเป็นผู้ให้การสนับสนุนทั้งด้านวิธีการ เทคนิค การจัดแสดงและงบประมาณในการดำเนินงาน จะทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

สิ่งที่สำคัญก็คือ รัฐบาลควรให้ความช่วยเหลือและแสดงท่าทีอย่างชัดเจนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พบว่าได้กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่นๆ ที่มิใช่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไว้ในมาตรา 26 วรรค 1 เพียงมาตราเดียว ดังนี้

"มาตรา 26 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรนั้น จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดนอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมิได้ แต่ในกรณีที่ไม่อาจหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและได้รับอนุญาตจากอธิบดีแล้วจะเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์อื่น วัด หรือสถานที่ของทางราชการก็ได้....."[9]

ดังนี้ ย่อมหมายถึงว่า กฎหมายดังกล่าวได้คุ้มครองและให้การสนับสนุนเฉพาะในส่วนที่เป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเท่านั้น หากเป็นกรณีที่ไม่อาจหรือไม่สมควรนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์อื่นหรือในวัดหรือสถานที่ราชการ ต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีเท่านั้น

หากวิเคราะห์บทบัญญัติในมาตรานี้จะเห็นได้ว่า

1. บทบัญญัติในมาตรานี้ไม่เอื้อในการที่จะให้ชุมชนได้มีสิทธิในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ค้นพบในแหล่งชุมชนได้ ถ้าไม่มีเหตุผลอันสมควรที่จะนำเสนอให้อธิบดีอนุมัติ แต่ชุมชนอาจจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในรูปแบบอื่น แต่ก็จะไม่ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากภาครัฐ

2. ชุมชนยังไม่มีโอกาสในกระบวนการศึกษา วางแผน พัฒนาและตัดสินใจในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพราะการสงวนรักษาทรัพยากรทางโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ยังคงเน้นที่ส่วนกลางและให้อำนาจผู้บริหารสูงสุดในองค์กรภาครัฐปฏิบัติเท่านั้น หากประชาชนหรือชุมชนจะดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยพลการก็อาจได้รับบทลงโทษตามกฎหมาย

3. แม้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ในหมวด 2 ว่าด้วยการกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ[10] จะบัญญัติอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง โดยให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจและหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ไว้ใน มาตรา 16 ข้อ (11) ว่า การบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น ก็ยังคงไม่ชัดเจนในการเปิดช่องให้ชุมชนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างถูกต้องเป็นระบบโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์

---

[9] มาตรา 26, *พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535*

[10] สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, *พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542* (15 ธันวาคม 2559) กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น <http://www.dla.go.th/work/planlocal/กฎหมาย%20ระเบียบ/พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่%20อปท.%20พ.ศ.2542%20pdf.pdf>.

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่บังคับใช้ในปัจจุบัน ไม่เอื้อต่อการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนในกรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ถึงแม้ว่าในสภาพการณ์ปัจจุบัน นโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์จะสนับสนุนให้ชุมชนจัดตั้ง แต่ก็ยังคงติดขัดด้วยปัญหาหลายประการอันเกิดจากช่องว่างและความไม่ชัดเจนของกฎหมาย รวมทั้งงบประมาณที่พร้อมที่จะสนับสนุนในภาคท้องถิ่น

2. รัฐควรปรับปรุงกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีความเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยอาจเพิ่มเติมหมวดที่ว่าด้วย พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เข้าไว้ในพระราชบัญญัติให้ชัดเจน กำหนดรูปแบบในการบริหารงานโดยให้อำนาจหน้าที่นั้นเป็นของชุมชนและมีผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการพิพิธภัณฑ์เข้ามามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาทางวิชาการ ทั้งนี้จักได้สอดรับกับรัฐธรรมนูญในเรื่องสิทธิชุมชนทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นหรือของชาติเพื่อเป็นการให้ชุมชนได้พัฒนาตนเองทางด้านการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป[11]

[11] มาตรา 16 ข้อ 11, *พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542*

บรรณานุกรม

งามพิศ สัตย์สงวน, *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 5, 2543)

ประสิทธิ์ รัตนมณี, *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น วัดมุจลินทวาปีวิหาร การจัดการท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบัน* (ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2553)

ราชกิจจานุเบกษา, *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2540)

ราชกิจจานุเบกษา, *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2550)

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, *เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539)

สายันต์ ไพรชาญจิตร์, *กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548)

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, *พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542* (15 ธันวาคม 2559) กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น <http://www.dla.go.th/work/planlocal/กฎหมาย%20ระเบียบ/พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่%20อปท.%20พ.ศ.2542%20pdf.pdf>

